

ZVÍŘATA VE MĚSTĚ

DOCUMENTA
PRAGENSIA

XLII

Řídí Olga Fejtová

Archiv hlavního města Prahy

ZVÍŘATA VE MĚSTĚ

Stati a rozšířené příspěvky ze 40. mezinárodní vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v. v. i., Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Filozofickou fakultou Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Instytutem Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie a Zoologickou zahradou hl. m. Prahy, ve dnech 5. a 6. října 2021 v budově Akademie věd České republiky v Praze

Editoři: Olga Fejtová, Martina Maříková a Jiří Pešek

ANIMALS IN THE CITY

Articles and longer works from the 40th international research conference of the Prague City Archives held in cooperation with the Institute of History of the Czech Academy of Sciences, the Faculty of Humanities of Charles University in Prague, the Faculty of Arts of Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem, the Institute of History and Archival Studies of the Pedagogical University in Krakow and the Prague Zoological Garden on 5 and 6 October 2021 at the Czech Academy of Sciences in Prague

Edited by Olga Fejtová, Martina Maříková and Jiří Pešek

Praha 2023

Šéfredaktorka:

doc. PhDr. Olga Fejtová, Ph.D.

Redakční rada:

doc. PhDr. Olga Fejtová, Ph.D.; Mgr. Hana Gutová Vobrátilková, Ph.D.;
prof. PhDr. Michaela Hrubá, Ph.D.; Mgr. Petr Jíša (předseda);
PhDr. Hana Jordánková; PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; doc. PhDr. Václav
Ledvinka, CSc.; Dr. Robert Luft; PhDr. Miloslava Melanová;
prof. Dr. hab. Zdzisław Noga; prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.;
prof. PhDr. Roman Prahel, CSc.; prof. PhDr. Marie Ryantová, CSc.;
Prof. Dr. Simona Slanicka; Mgr. Tomáš Sterneck, Ph.D.;
Univ.-Doz. Dr. Andreas Weigl

Lektorovali:

PhDr. Daniela Dvořáková, DrSc.

PhDr. Marie Malivánková Wasková

© Archiv hlavního města Prahy, 2023

ISSN 0231-7443

ISBN 978-80-88629-02-3

*Titul je zařazen na European Reference Index for the Humanities
and Social Sciences (ERIH PLUS)*

OBSAH / CONTENTS / INHALT

JIŘÍ PEŠEK, Zvířata ve městě – úvodní slovo [Tiere in der Stadt – ein Wort zur Einführung]	9
---	---

ZVÍŘATA V ŽIVOTĚ PRAŽANŮ / ANIMALS IN THE LIVES OF PRAGUE INHABITANTS

LENKA KOVAČIKOVÁ – PETR STAREC – MONIKA OPELKOVÁ, Trendy v konzumaci masa a využití dalších živočišných produktů na Novém Městě pražském na příkladu nálezů z Václavského náměstí (Koňského trhu) [Trends im Fleischkonsum und in der Verwendung weiterer Tierprodukte in der Prager Neustadt am Beispiel der Funde vom Wenzelsplatz (Rossmarkt)]	25
ZDENĚK HOJDA, „Zde chová císař dvanáct velbloudů a indického vola, žlutého, celého kosmatého...“ Exotická zvířata v rudolfínské Praze [„Hier hält der Kaiser zwölf Kamele und einen indischen Ochsen, gelb, ganz zottelig...“ Exotische Tiere im rudolfinischen Prag]	39
MARIE BUŇATOVÁ, Židovští koníři v raně novověké Praze. Příspěvek k hospodářským a sociálním vztahům ve městě [Jüdische Pferdehändler im frühneuzeitlichen Prag. Ein Beitrag zu den Wirtschaftsbeziehungen und sozialen Verhältnissen in der Stadt]	63
JIŘÍ SMRŽ, „Koňský dobytek“ v soudních knihách novoměstských konířů [Das „Pferdevieh“ in den Gerichtsbüchern der Neustädter Pferdehändler]	83
PAVLÍNA GOTTSTEINOVÁ, Hospodářská zvířata v pražských domech ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z let 1725–1726 [Nutztiere in Prager Häusern im Licht des Visitationsprotokolls zum Theresianischen Kataster aus den Jahren 1725–1726]	95
NINA MILOTOVÁ, Ryby v Praze. Pražané a „královská ryba“ losos v poslední třetině 19. století ve světle výzkumu Antonína	

Friče [Fische in Prag. Die Prager und der „Königsfisch“ Lachs im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts im Licht der Forschungen von Antonín Frič]	101
DAVID SMRČEK, Kůň a kontrola davu na příkladu Prahy přelomu 19. a 20. století [Das Pferd und die Kontrolle einer Menschenmenge am Beispiel Prags um 1900]	131
DAVID HUBENÝ, Zvířata a Policejní ředitelství v Praze v letech 1918–1945 [Tiere und die Polizeidirektion Prag in den Jahren 1918–1945]	155
VÁCLAV LEDVINKA, Zvířata v životě města – odraz v názvosloví pražských veřejných prostranství. Příspěvek do diskuse [Tiere im Leben der Stadt – ihre Reflexion in der Namensgebung des Prager öffentlichen Raums. Ein Diskussionsbeitrag]	181

ZVÍŘATA V PÍSEMNÝCH A TIŠTĚNÝCH PRAMENECH STŘEDOVĚKU A RANÉHO NOVOVĚKU / ANIMALS IN WRITTEN AND PRINTED SOURCES OF THE MIDDLE AGES AND EARLY MODERN PERIOD

GERHARD JARITZ, Tiere und Tierprodukte im Letzten Willen. Das Beispiel Wiens (1395–1430) [Animals and Animal Products in Testaments. The Example of Vienna (1395–1430)]	191
ULF WENDLER, Bioindikatoren und Behandlungsmittel – Tiere in deutschsprachigen Pestschriften Lübecks, Hamburgs und Bremens in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts [Bioindicators and Treatments – Animals in German-Language Plague Writings from Lübeck, Hamburg and Bremen in the Second Half of the 16th Century]	203
ZUZANA DZIVÁ, Zvieria ako testamentárny odkaz v prešovských meštianskych testamentoch v druhej polovici 17. storočia [Tiere als testamentarisches Vermächtnis in Eperieser Bürgertestamenten in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts]	227
ANEŽKA BAĐUROVÁ, Živočichové v okolí i uvnitř lidských obydlí podle výpovědi starých tisků [Tiere in der Umgebung und innerhalb menschlicher Behausungen nach der Aussage alter Drucke]	241

ANNA MIKOŁAJEWSKA – KATARZYNA CHLEWICKA, Die Städte der Ameisen und die Städte der Menschen. Insekten und Nagetiere im Thorner Intelligenzblatt <i>Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen</i> [Cities of Ants and Cities of Men. Insects and Rodents in the Toruń Bulletin (Intelligenzblatt) <i>Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen</i>]	261
JERZY RAJMAN, Fauna in the Nomenclature of the Settlement Complex of Krakow in the Middle Ages [Fauna in der Namensgebung des Krakauer Siedlungskomplexes im Mittelalter]	283

HOSPODÁŘSKÁ ZVÍŘATA VE MĚSTECH RANÉHO NOVOVĚKU / LIVESTOCK IN CITIES OF THE EARLY MODERN PERIOD

ATTILA TÓZSA-RIGÓ, „Der Kammerer kauft auff margkht Habern und Ross.“ Tiere im frühneuzeitlichen Pressburg (1528–1610) [“Der Kammerer kauft auff margkht Habern und Ross (The Steward Buys Oats and Horses at the Market).” Animals in Early Modern Pressburg (1528–1610)]	297
MAXIMILIAN MAROTZ, Das Schwein in der Hafenstadt – Auf der Suche nach dem Nutztier in Wismarer Quellen mit Schwerpunkt zwischen 1650 und 1670 [Pigs in the Port Town – Searching for Livestock in Wismar Town Sources Between 1650 and 1670]	311

EXOTICKÁ ZVÍŘATA A DOMÁCI MAZLIČCI VE MĚSTECH RANÉHO NOVOVĚKU / EXOTIC ANIMALS AND PETS IN EARLY MODERN CITIES

BRIGITTE HUBER, Haltung, Zurschaustellung und Erforschung exotischer Tiere in München [The Keeping, Exhibition and Research of Exotic Animals in Munich]	323
FERDINAND OPLL, Die ersten beiden Elefanten in Wien. Exotische Tiere in der frühneuzeitlichen Stadt [The First Two Elephants in Vienna. Exotic Animals in the Early Modern City]	351

KALINA MRÓZ-JABŁECKA, Das literarische Bild des Hundes im städtischen Raum des 17. Jahrhunderts am Beispiel Schlesiens /der Oberlausitz [The Literary Image of the Dog in the Urban Space of the 17th Century Based on the Example of Silesia /Upper Lusatia]	401
MARTIN SCHEUTZ, Bologneser, Pudel und Windspiel in der Residenzstadt Wien. Hunde im <i>Wiener Diarium</i> des 18. Jahrhunderts [Bolognese, Poodles and Greyhounds in the Residential City of Vienna. Dogs in the <i>Wiener Diarium</i> in the 18th Century]	419

ZVÍŘATA VE MĚSTECH 19. A 20. STOLETÍ / ANIMALS IN THE 19TH AND 20TH CENTURY CITIES

MILENA LENDEROVÁ – MARTINA HALÍŘOVÁ, Zvíře ve světě dětí 19. století – práce, vzdělání, hra [Das Tier in der Welt der Kinder des 19. Jahrhunderts – Arbeit, Bildung, Spiel]	477
JOANNA GELLNER, Im Namen der minderen Brüder – Entstehung und Entwicklung der Tierschutzbewegung in Krakau von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis 1939 [In the Name of Our Smaller Brothers – the Origin and Development of the Animal Rights Movement in Krakow from the Second Half of the 19th Century to 1939]	493
ANN MARIE DURKAN, Mapping the Past: Placing Historical Data to Conjure up the Sights, Sounds and Smells of Life in Early 20th-Century Dublin [Die Vergangenheit erfassen: Die Verwendung historischer Daten zur Rekonstruktion von Sehenswürdigkeiten, Geräuschen und Gerüchen des Dubliner Lebens im frühen 20. Jahrhundert]	523
KAREL ŘEHÁČEK, Zvířata ve válce. Slasti a strasti soužití Plzeňanů se zvířaty v letech 1914–1918 [Tiere im Krieg. Freud und Leid im Zusammenleben der Pilsener mit Tieren in den Jahren 1914–1918]	547
Summaries / Zusammenfassungen	565
JIRÍ PEŠEK, Tiere in der Stadt – ein Wort zur Einführung [Animals in the City – Introduction]	599
Seznam autorů	617

ZDENĚK HOJDA

**„ZDE CHOVÁ CÍSAŘ DVANÁCT VELBLOUDŮ
A INDICKÉHO VOLA, ŽLUTÉHO,
CELÉHO KOSMATÉHO...“**

EXOTICKÁ ZVÍŘATA V RUDOLFINSKÉ PRAZE

Zdeněk Hojda, “Here the Emperor Keeps Twelve Camels and an Indian Ox, Yellow, All Shaggy...” Exotic Animals in Rudolfinian Prague

In the same vein as collections in art chambers and galleries, menageries with exotic animals were a part of royal representation. The beginnings of the menagerie at Prague Castle date back to the time of Ferdinand I, but it saw its full development in the time of Rudolph II, when the “Lion’s Court” was built above the Stag Moat of Prague Castle and in its vicinity other structures intended especially for exotic birds. To date, Sylva Dobalová has gone the farthest in the research of the imperial menagerie in connection with the history of the Prague gardens; we use a wide range of other sources in this article. In the years when Prague was the imperial residence and therefore a popular destination for foreign visitors, we can rely on the testimonies contained in their travel or diplomatic reports. These largely narrative sources can be supplemented with very valuable (albeit incomplete) data from the archive funds of the Czech Chamber (today the “Old Manipulation” in the National Archive Prague) and the Court Chamber (today the Prague Castle Archive). On the basis of this information, we get a more complete image of the species composition of animals and birds in the menagerie, aviaries and game enclosures, a closer idea of the methods of supplementing and expanding the number of animals, of providing them food, and of the keepers of the menagerie. The results of this research clearly testify both to the attractiveness of the imperial menagerie and to the constant care it was provided. They thus make it possible to reassess the menagerie’s hitherto little-known role in the context of royal representation.

Keywords: Early Modern period, Prague, Prague Castle, menagerie, Prague game parks, the court of Rudolf II, reports on Prague from foreigners

Menažerie s exotickými zvířaty patřily k panovnické reprezentaci podobně jako například sbírky v kunstkomorách a obrazárnách, zahradní díla a lovecké obory, zbrojnice či ušlechtilí koně ve dvorních

stájích. Jejich návštěva byla vyhledávanou atrakcí v těch rezidenčních městech, která se mohla chovem exotických a jinak neobvyklých zvířat a ptáků pochlubit. Od doby panování prvních Habsburků mezi ně patřila i Praha. Počátky pražské hradní menažerie sahají do doby Ferdinanda I. a jeho místodržitele, arcivévody Ferdinanda Tyrolského. Plného rozvoje se dočkala po nástupu Rudolfa II. na trůn a ovšem zvláště po přenesení císařské rezidence do Prahy. Dobrou úroveň si udržovala ještě nejméně do konce 17. století.

Exotické šelmy byly chovány nejprve ve starém dřevěném Lvím dvoře v předpolí Pražského hradu při severní hraně Jeleního příkopu za Prašným mostem. K výstavbě zděného příbytku pro lvy, tygry, cibetky a příležitostně i jiné šelmy, jehož podstatnou část obsahuje dodnes dochovaný objekt v horní části Královské zahrady, se však přikročilo až v letech 1581–1583, tedy současně se stěhováním císařského dvora do Prahy. Vznikla dvoukřídlá budova s ohradními zdmi a vnitřním dvorem rozděleným na dva samostatné výběhy, kde se mohla zvířata volně pohybovat. Pro naše téma je nejpodstatnější, že nad kotci v severním křídle se nacházela vyhlídková terasa s přístupem z Královské zahrady, ze které mohli návštěvníci zvířata pozorovat.¹

Lví dvůr ovšem nebyl zdaleka jediným místem, kde byla exotická či neobvyklá fauna chována. Hned v jeho sousedství, blíže k Jelenímu příkopu, se nacházel „Geflügelhof“, to je kuřecí neboli drůbeží dvůr, přestavěný roku 1601.² V nové zahradě, jež se rozkládala západně od Lvího dvora (za dnešní Jízdárnou), vznikly po roce 1600 postupně bažantnice a voliéra.³ Neméně atraktivní byl komplex pražských loveckých obor. Vysoká zvěř se tradičně nacházela v Jelením příkopu, pro pestřejší skladbu zvěře byla ovšem vhodná především Královská (stará) obora.⁴ Spíše k honům a štvanicím byla určena nová obora u letohrádku Hvězda, založená arcivévodou Ferdinandem. Kromě lovné zvěře tam byli možná ve zvláštních klecích chováni i gepardi

1 FRANTIŠEK KAŠIČKA – MILADA VILÍMKOVÁ, *Lví dvůr Pražského hradu*, Památková péče 30, 1970, s. 34–41.

2 SYLVA DOBALOVÁ, *Zahrady Rudolfa II. Jejich vznik a vývoj*, Praha 2009, s. 145–146. Také tento objekt zřejmě získal reprezentativnější podobu, neboť zde byla osazena jakási fontána (wasserkhunst).

3 Tamtéž, s. 158–159.

4 Tamtéž, s. 172–179.

určení k lovu.⁵ Obě obory byly rovněž častým cílem návštěvníků, kteří se zřejmě nejednou aktivně zúčastnili loveckých příležitostí.

Dějiny chovu a předvádění divokých zvířat v rudolfinské Praze zatím nejlépe zmapovala Sylva Dobalová, jež na okraj svých průkopnických a objevných výzkumů pražských renesančních zahrad shrnula a pramenným výzkumem prohloubila též dosavadní velmi kusé znalosti o menažerii a zvířatech v oborách.⁶ Velmi užitečné shrnutí problematiky pak představuje její studie v katalogu výstavy ke knížecím menažeriím na zámku Ambras.⁷ Je tedy z čeho vycházet. V této studii se pokusím doplnit některé nové prameny a důkladněji analyzovat prameny již známé. Informačně nejbohatší jsou svědectví obsažená v cestovních či diplomatických relacích návštěvníků rudolfinského dvora. Přináším zde překlady i původní znění příslušných pasáží. Tyto narativní prameny lze doplnit o sice mezerovité, ale velmi cenné úřední písemnosti komorní provenience (dnes ve fondu Stará manipulace v Národním archivu a ve fondu Dvorské komory v Archivu Pražského hradu). Ty skýtají informace o způsobech doplňování a rozšiřování chovů, o financování a zajišťování potravy pro zvířata, a především o personálu zvěřince, zahrad a obor.

Návštěvníci

Návštěva zvěřinců představovala pro cestovatele raného novověku oblíbenou zábavu. Bohatě vybavená menažerie či lovecká obora

5 IVAN PROKOP MUCHKA – IVO PURŠ – SYLVA DOBALOVÁ – JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ, *Hvězda. Arcivévoda Ferdinand Tyrolský a jeho letohrádek v evropském kontextu*, Praha 2014, passim, zejména s. 444–447; konkrétně k honům s leopardem s. 146 – zde se zmiňují levharti jako dar ruského poselstva roku 1595 – v pražském zvěřinci jsou však tato zvířata doložena již v sedmdesátých letech 16. století (viz dále).

6 S. DOBALOVÁ, *Zahrady Rudolfa II.*, passim. V souhrnných pracích a katalogích ke kultuře doby Rudolfa II. se k této problematice objevují jen okrajové zmínky, srovnej například KARL VOCELKA – LYNNE HELLER, *Die Lebenswelt der Habsburger*, Graz 1997, s. 88.

7 SYLVA DOBALOVÁ, *Einheimische und exotische Tiere im Prag der Renaissance*, in: *Echt tierisch! Die Menagerien des Fürsten. Eine Ausstellung des Kunsthistorischen Museums Wien, Schloss Ambras, 18. 6. – 4. 10. 2015*, (Hrsg.) SABINE HAAG, Innsbruck 2015.

bezpochyby výrazně zvyšovala prestiž každého knížete, při jehož rezidenci se nacházela, prvoplánově byla však nejspíše vnímána jako podívaná, svého druhu divadlo, vítané rozptýlení. V denících z kavalírských cest často čteme například o návštěvě proslulého florentského zvěřince Medicejských: „12. Decembris vstali páni hrabata okolo osmi hodin, na rajtšul šli [...] Odtad k zvířatů[m], kdež tři lvy velký, jednu lvici, dva tygry, nedvědy, kance divokého, vlka a ježka velkého, jenž měl na sobě špice půldruhé pídi dlouhé, [viděli]. Takové hlídač těch zvířat utrhnouce z něho, jednomu každému rozdával.“⁸ Onoho dikobraza, zmíněného „ježka velkého“, spatřili v roce 1663 ve velkovévodském zvěřinci bratři Šternberkové a podobných svědectví bychom našli více. V tomto příspěvku se nicméně soustředím na cizince navštěvující Prahu a jejich prožitky zachycené v denících a cestopisech.

První svědectví, které zde uvedu, je z roku 1585 (pravděpodobně z jeho druhé poloviny) a netýká se zvířat z tak vzdálených zemí jako byla většina ostatních, i když pro autora bezpochyby exotickými byla: „Blízko císařova zámku je v polích malý letohrádek s oborou a v ní různá zvířata, z nichž jsem nikdy jinde neviděl divoké tury.⁹ Od těch obyčejných se téměř neliší velikostí, ale mají krátký krk s [kožními] záhyby, malou hlavu, tupý čenich, dost dlouhé špičaté rohy s chomáčem chlupů uprostřed mezi nimi a ještě delší chlupy čili vousy pod bradou. Ti, které jsem viděl, měli černou srst, jak zde [na obrázku] vidíte. Toto [zvíře] nepochází z Čech, nýbrž z Moskevské země nebo z Pruska, odkud ho poslali císaři. Viděl jsem tam též losa,¹⁰ kterého my obvykle nazýváme velké zvíře a jehož také přivedli z Moskevské země, kde na ně pořádají štvance a chytají je v lesích stejně jako u nás jeleny. Ve srovnání s nimi jsou ale [losi] větší a připomínají hlavou, krkem a ušima osla, oproti němu mají však spodní pysky zahnuté a visí jim dolů, nohy mají dlouhé a kopyta rozštěpená, srst šedavou, parohy krátké, zahrocené a ploché, jak ukazuje následující obrázek.

8 *Výjezd šťastný. Cestovní deníky z kavalírských cest Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberka z let 1662–1665*, (ed.) ZDENĚK HOJDA, Praha 2022, s. 137. Rukopis deníku je uložen v Knihovně Národního muzea, sign. VIII G 18.

9 Zřejmě zubr evropský (*Bison bonasus*).

10 Los evropský (*Alces alces*).

[...] Jedno zadní kopyto[?] toho zvířete je výborným lékem proti padoucnici.“¹¹

Autorem tohoto vcelku odborného zoologického popisu severských zvířat, spatřených zřejmě ve staré oboře, je languedocký šlechtic François de Pavie, baron de Fourquevaux (1563–1611). Pocházel ze starobylé rodiny původem z lombardské Pavie, která se usadila v jižní Francii za Františka I. Svou dvorskou kariéru zahájil v roce 1582 ještě za vlády Jindřicha III., později se objevuje mezi šlechtici u dvora Jindřicha IV.¹² V mládí cestoval dle vlastního svědectví po Itálii a Španělsku, a když se roku 1585 ocitl v Benátkách, rozhodl se pro cestu do Svaté země. Zpět z Palestiny se vracel přes Konstantinopol a odtud po souši přes Jasy, Lvov, Krakov a Prahu. O této cestě zanechal poměrně obsáhlý deník, doprovázený celkem dvanácti kresbami (většinou zvířat), jejichž autorem byl zřejmě Sieur de Bioncourt z Lotrinska, který jej na cestě doprovázel. Dvě z těchto kreseb pocházejí právě

11 Český překlad Kateřina Hrbková. Francouzský originál: „Pres du chasteau de l'Empereur y â aux champs une petite maison de plaisir avec un parc, où sont enfermez divers animaux, entre lesquels que je n'avois j'amaïs[!] veus autre part furent des beufs sauvages, peu differents des communs pour la grosseur, mais le col bien plus court et rempli, la teste petite et le muflé camus, les cornes assez estenduez et pointues avec une houpe de poil au milieu, et une autre plus longue houpe ou barbe soubz le monton: le poil de cuex que je vis estoit noir, tel que le vous voyez c'y apres, lequel n'est pas naturel de Boheme, ains de la Moscovie ou de la Prusse, d'ou l'on l'avoit envoyé à l'Empereur. J'y vis aussi un Ellend, que nous appelons plus communement la Grand-beste, qui avoit esté menné de Moscovie, où l'on les court[!] et prend à force dans les forests ainsi que les Cerfs vers nous, desquels ils sont plus grands, ressemblant de la teste du col et des oreilles à l'Asne, hormis qu'il â les babines de dessus plus basses et courbées, les jambes longues et le pied fendu, le poil grisastre, et les rameures courtes, pointues et plates ainsi que le suivant pourtraict. [...] L'un des pieds de derriere de cest animal est souverain remede contre le mal caduc.“ Viz Bibliothèque nationale de France, manuscrits occidentaux NAF, sign. FR nouv. acq. 6277, Relations de François de Pavie, seigneur de Forquevaux, / d'un sien voyage fait l'an / MDLXXV aux terres / du Turcs et autres / divers lieux d' / l'Europe, s. 234–235.

12 Základní životopisné údaje o autorovi uvádí MARIE-CHRISTINE GOMEZ-GERAUD, *L'aventure au mode manuscrit: Le Voyage oriental de François de Pavie (1585) et la poésie du détour. Détours du voyage*, Recherches Interdisciplinaires sur les Textes Modernes 29, 2003, s. 31–40.

z Prahy a jsou jediné, které nezachycují levantskou nebo egyptskou faunu. Je velká škoda, že popisem pražského zvěřince deník náhle končí v půli věty a jeho poslední část je zřejmě ztracena.¹³

Původ zvířat, o kterých de Pavie píše, lze ve fondu Stará manipulace v Národním archivu dobře vystopovat. Dne 20. října 1568 posílá Maxmilián II. ze své vídeňské kanceláře mandát českým komorním radům a sděluje jim, že dostal od polského krále Zikmunda Augusta sedm divokých turů (Auerochsen) – podle toho, že byli posláni již v únoru toho roku z východního Polska,¹⁴ lze předpokládat, že jde o zubry – pro starou pražskou oboru,¹⁵ a zároveň nařizuje vyplatit honáky, kteří je z Polska doprovázeli. Zvířat bylo dle dalších zpráv dokonce devět a měla nahradit tura, který dle zprávy arciknížete Ferdinanda z dubna roku 1566 uhynul.¹⁶ Z navazující korespondence s vratislavským biskupem se dozvídáme, že zvířata byla hnána přes jeho území, a 10. února 1569 hlásí česká komora, že každému ze třinácti průvodců onoho malého stáda bylo vyplaceno deset tolarů, zvířata se tedy již bezpečně nacházela v Praze.¹⁷ Součástí polského daru byl spolu s tury také los, který vystrídal svého dosud žijícího předchůdce, jenž se nyní stěhoval do obory v Poděbradech.¹⁸

Francouzský baron projížděl Prahou jen dva roky po definitivním přesunu Rudolfovy rezidence do centra Českého království, další dosud známé relace návštěvníků Prahy o císařském zvěřinci jsou až z období po roce 1590. Známy anglický cestovatel Fynes Moryson,

13 Jednotlivé zápisy v deníku jsou nedatované. Z itineráře cesty lze soudit, že baron de Pavie navštívil Prahu někdy koncem roku 1585.

14 Archiv Pražského hradu (APH), Dvorská komora (DK), inv. č. 305, zpráva české komory císaři, 10. 2. 1568.

15 Národní archiv (NA) Praha, Stará manipulace (SM), sign. S 21/9, kart. 2114, f. 15–16. Starou oborou se rozuměla Královská obora, čemuž dobře odpovídá formulace „aux champs“ v deníku francouzského barona.

16 APH, DK, inv. č. 230, 30. 4. 1566.

17 Tamtéž, inv. č. 291 a 301. O darech a importech zvířat pro královskou oboru za Ferdinanda I. srovnej také JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ, *Prag als Knotenpunkt der höfischen Handelsnetzwerke in der Zeit Ferdinands I. (1526–1564)*, in: *Präzedenz, Netzwerke und Transfers. Kommunikationsstrukturen von Herrscherhöfen und Adelsresidenzen in der Frühen Neuzeit*, (Hrsg.) GERHARD AMMERER – INGONDA HANNES-SCHLÄGER – MILAN HLAVAČKA – MARTIN HOLÝ, Leipzig 2016, s. 20–24.

18 APH, DK, inv. č. 311.

od něž jsem si vypůjčil citát pro název tohoto příspěvku, zachytil ve svém cestopisu¹⁹ k roku 1591 následující stav: „Císaři náležejí dvě zdí obehnané obory, jež nazývají zahradami. Jedna z nich sluje Stella [...]. Zde chová císař dvanáct velbloudů, indického vola, žlutého, celého kosmatého a s chlupy na hubě jako lev. Dále indické tele a dva leopardy,²⁰ kteří prý jsou krotcí, pokud taková šelma může být krotká. Jsou žlutí a černě tečkovaní, hlavu mají zčásti jako lev a zčásti jako kočka, ocas je kočičí, tělo mají jako chrti. Když lovci vyrážejí na hon, na zavolání za ně vyskočí a sedí na zadku koní jako psi. Běh mají náramně rychlý, takže snadno uštvou i jelena.“²¹

Morysonova zpráva se tedy týká Královské obory v Bubenči a obory Hvězda. Anglický cestovatel tu spatřil zubry, známé nám již z deníku barona de Pavie, nazývá je ovšem indickými voly.²² Zmínka o „indickém teleti“ by mohla znamenat, že zubři, dovezení na konci šedesátých let, se začali v pražské oboře rozmnožovat. O původu velbloudů se

19 [Fynes Moryson], *An Itinerary written by Fynes Moryson Gent. First in the Latine Tongue, and then translated by him into English: containing his ten yeeres travell through the twelve dominions of Germany, Bohmerland, Sweitzerland, Netherland, Denmarke, Poland, Italy, Turkey, France, England, Scotland and Ireland. Divided into 3 parts*, London: John Beale, 1617, [online], [cit. 10. února 2023], <<https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A07834.0001.001/1:9.1.2?rgn=div3;view=fulltext>>.

20 Snad gepard štíhlý (*Acinonyx jubatus*).

21 Český překlad Alois Bejblík, viz FYNES MORYSON – JOHN TAYLOR, *Cesta do Čech*, Praha 1977, s. 30. Anglický originál: “The Emperour hath two inclosures walled about, which they call Gardaines, one of which is called Stella [...]. And in this place he kept 12 Cammels, an Indian Oxe, yellow, all over rugged, and hairy upon the throate, like a Lyon; and an Indian Calfe, and two Leopards, which were said to be tame, if such wild beasts may be tamed. They were of a yellow colour spotted with blacke, the head partly like a Lyon, partly like a Cat, the tayle like a Cat, the body like a Greyhound, and when the huntsman went abroad, at call they leaped up behind him, sitting upon the horse like a dog on the hinder parts, being so swift in running, as they would easily kill a Hart.” Viz [F. Moryson], *An Itinerary, The First Part*, s. 15. Morysonova zpráva o lovu s gepardy uvádí také S. DOBALOVÁ, *Einheimische und exotische Tiere*, s. 39.

22 Je nepravděpodobné, že by nešlo o zubra, jakkoli je zde matoucí zmínka o žluté barvě těchto kopytníků. Vysvětlením pro výraz „indický vůl“ by snad mohlo být, že viděl nějakého do Anglie dovezeného zebu indického.

mi nepodařilo najít žádný doklad a údaj o jejich přítomnosti v oboře je v pramenech celkem ojedinělý. Snad mohli pocházet z daru některého z východních poselstev.²³ Nejzajímavější je ale poznámka o loveckých gepardech, běžně dobově nazývaných leopardy.²⁴ Thierry Buquet, který věnoval gepardům na evropských dvorech rozsáhlou studii, konstatuje, že jde o překvapivě pozdní doklad tohoto způsobu lovecké zábavy.²⁵ Vzhledem k tomu, že nešlo o zvířata určená k „ukazování či předvádění“, nýbrž o pomocníky při lovu, mohli být chováni v některé z obor, snad ve Hvězdě,²⁶ nikoliv s ostatními šelmami ve Lvím dvoře. Morysonovo svědectví by této možnosti zcela odpovídalo; další návštěvníci, jejichž svědectví níže uvádím, hovoří však jednoznačně o leopardech, které spatřili ve lvinci. Moryson byl v každém případě přímým svědkem lovu s gepardy v pražských oborách a jeho podrobné svědectví o „metodice“ tohoto lovu můžeme položit vedle

-
- 23 O zvířatech jako diplomatických darech naposledy PAVEL MAREK, *K potěše i užitku. Zvířecí dary v habsburské diplomacii doby vlády Rudolfa II.*, in: *Zvířata a jejich lidé*, (ed.) MILENA LENDEROVÁ, Praha 2023, s. 292–307, zde s. 292, 294, 299–300. V komorních pramenech jsem na žádnou zmínku o velbloudech nenarazil. Šest velbloudů, které přivedla uherská delegace, kráčelo v korunovačním průvodu Maxmiliána II., velbloudi se však pravidelně objevovali také v průvodech exotických poselstev, například v perském poselstvu roku 1600.
- 24 SYLVA DOBALOVÁ ve své studii *Theatrum morum: Tygr, lev a divadlo na Pražském hradě*, in: *Pictura verba cupit. Sborník příspěvků pro Lubomíra Konečného*, (edd.) BEKET BUKOVINSKÁ – LUBOMÍR SLAVÍČEK, Praha 2006, s. 207–220, zde s. 210, sice uvažuje na základě popisu skvrnitého zvířete u Melchiora Goldasta (viz zde níže), zda se v pražské menażerii nenacházel nějaký kříženec, na základě pramenných citací v této studii bych však považoval za prokázané, že gepard byl dobově pravidelně (!) označován jako leopard, a to stejně v němčině, francouzštině i angličtině.
- 25 Morysonovu zmínku o gepardech na rudolfinském dvoře zaregistroval THIERRY BUQUET, *Hunting with Cheetahs at European Courts. From the Origins to the End of a Fashion*, in: *Animals and Courts, Europe, c. 1200–1800*, (edd.) MARK HENGERER – NADIR WEBER, Berlin – Boston 2020, s. 17–42, zde s. 33.
- 26 K tomu, že lov s gepardy byl pěstován v oboře Hvězda, se přiřklánějí i autoři výpravné monografie o letohrádku Hvězda a Nové oboře. Srovnej I. P. MUCHKA – I. PURŠ – S. DOBALOVÁ – J. HAUSENBLASOVÁ, *Hvězda*, s. 446. Je tedy možné, že tamtéž byli gepardi také chováni.

ojedinělé zmínky v domácích pramenech, totiž v deníku Adama mladšího z Valdštejna.²⁷

Další velmi zajímavé svědectví o hradní zvěři poskytuje ve svém cestovním deníku²⁸ francouzský humanista, hugenot Jacques Esprin-
chard v roce 1597: „Slabou čtvrt míli odtud [od míčovny] jsme byli na projíždě v parku, kde jsou ku spatření divocí tuři, buvoli a nepřeborné množství jelenů, a kde je i velmi pěkné jezírko oplývající hojností ryb.“ Potud jde řeč o Královské oboře. „Poblíž míčovny je místo, kde chovají zvířata divoká i ochočená; jelikož skoro všechna uhynula předcházejícího roku, zhlédli jsme tam jenom velikého lva, jednoho leoparda a dvě velké cibetky.“²⁹ Tady máme konečně poprvé

27 V deníku Adama mladšího z Valdštejna najdeme několik zmínek, například několik lovů s leopardem, které podnikl s falckrabětem Wolfgangem Vilémem z Neuburgu v září 1603 (5. září, 10. září, 15. září, 16. září a 20. září); dále v roce 1605 s knížetem Janem Fridrichem Württemberským: „Jedl sem u knížete, jeli sme s leopardem a zastřelil [ve] voboře daniele“ (16. srpna 1605), viz *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602–1633)*, (edd.) MARIE KOLDINSKÁ – PETR MAŤA, Praha 1997, s. 70, 112. Srovnej také MARIE KOLDINSKÁ, *Červená chrtyce od pana Trčky. Šlechtici a jejich zvířata na prahu novověku*, *Dějiny a současnost* 27/2, 2005, s. 30–34. O lovu s gepardy se zmiňuje také francouzský diplomat Pierre Bergeron, viz *Tři francouzští kavalíři v Rudolfské Praze. Pierre Bergeron, Jacques Esprinchar, François de Bassompierre*, (ed.) ELIŠKA FUČÍKOVÁ, Praha 1989, s. 69. Bezprostředně po svém příjezdu do Prahy roku 1612 byl svědkem lovu na zajíce s leopardem také Melchior Goldast: „Den 19./9. Februarii bin ich zu Prag umb trey Uhr nach Mittag angelanget, alß eben der König seine Lust in dem Thiergarten angestellt und eine Hasenjagt mit Leoparten gehalten.“ Viz HEINZ SCHECKER, *Das Prager Tagebuch des Melchior Goldast von Haiminsfeld in der Bremer Stadtbibliothek*, *Schriften der Bremer Wissenschaftlichen Gesellschaft. Reihe D, Abhandlungen und Vorträge* 5/4, 1931, s. 219–280, zde s. 258. Oním králem je samozřejmě míněn Matyáš.

28 *Vie de Jacques Esprinchar Rochelais. Journal de ses voyages au XVIe siècle*, (éd.) LÉOPOLD CHATENAY, Paris 1957. Edice Esprincharova cestovního deníku na s. 85nn.

29 Český překlad Rudolf Chadraba, viz *Tři francouzští kavalíři*, (ed.) E. FUČÍKOVÁ, s. 33. Francouzský originál: „A un petit quart de lieues de la, allasmes nous promener au parc, ou on voit des ures, des buffles et grande quantité de cerfs, et i a un tres beau estang abondant en poissons [...]. Il i a pres du jeu de paume un lieu ou on met les animaux tant sauvages qu'appriivoisés, d'aautant que ils estoient presque tous morts, il i avoit un an nous veismes que un

také reflexi návštěvy ve Lvím dvoře a zároveň svědectví o zřejmě poměrně vysoké úmrtnosti zvířat v něm chovaných.³⁰

Od poloviny července do poloviny srpna roku 1600 pobývalo v Praze francouzské diplomatické poselstvo a cenné, nejednou i velmi osobně formulované dojmy a zážitky nám zanechal ve svém deníku člen tohoto poselstva Pierre Bergeron. Mimo jiné podrobně vylíčil i návštěvy v obou pražských oborách. Dne 30. července zavítali členové poselstva do nové obory ve Hvězdě: „Odtud jsme si jeli prohlédnout Hvězdu, což je zámek uprostřed parku, který náleží císaři. [...] Aleje parku jsou převelice široké a je tam velké množství zvěře, mezi jiným divocí tuří nadměrné velikosti a černé srsti.“³¹ O tři dny později si pak zajeli do staré královské obory: „[...] a odebrali jsme se asi čtvrt míle od města prohlédnout si dům patřící císaři. Je u něho velká obora s více než čtyřmi tisíci kusů zvěře, z nichž jsme si s obzvlášť milostivým svolením císaře směli několik ulovit. Uprostřed obory je překrásný rybník napájený vodou z řeky, přitékající vodovodem vytesaným ve skále jen za tímto účelem; na tom rybníce je nesmírné množství labutí.“³² Mimořádně pozoruhodná je zde Bergeronova poznámka o technologicky jedinečné Rudolfově štole, jež v kontextu cestovních relací zůstává unikátní. Při jedné z projížděk si Bergeron prohlédl také hradní menažerii: „Ve středu 9. srpna jsem se byl projet na jednom z našich koní. Nedaleko Hradu jsem uviděl velikého lva a lvici chystající se vrhnout mladé. A byly tam také dvě cibetky a leopard; ten se používá při lovech, kam jej císař dává vozit vzadu na koni za jedním ze svých jezdců. Byl tam také bílý havran a červený papoušek, původem prý snad ze Západní Indie; ta zvířata patří vesměs císaři.“

grand lyon, un leopard et deux grandes civettes.“ Viz *Vie de Jacques Esprinhard*, (éd.) L. CHATENAY, s. 169.

- 30 Zprávy o úmrtí lvů nacházíme i ve fondu dvorské komory. Například 27. ledna 1582 nařizuje dvorská komora české komoře uchovat hlavu, tlapy a kůži zdechlého lva, viz APH, DK, inv. č. 564; 27. června 1594 oznámila hlídačka lvů české komoře uhynutí starého lva, viz APH, DK, inv. č. 630.
- 31 Český překlad Rudolf Chadraba, viz *Tři francouzští kavalíři*, (ed.) E. FUČÍKOVÁ, s. 62, 65. Vydáno z rukopisu v Bibliothèque Nationale de France, sign. 5562. Originální francouzský text mi bohužel nebyl dostupný.
- 32 *Tři francouzští kavalíři*, (ed.) E. FUČÍKOVÁ, s. 69.

Bergeronovo líčení vyniká pozorovacím talentem a barvitým jazykem, s čímž jistě souvisí i to, že se během dalších let (zemřel roku 1637) vyprofiloval jako pilný cestovatel a především autor a editor cizích cestovních relací ze zámorí i z jiných exotických destinací.³³ Prahu navštívil znovu v roce 1603, a ačkoliv se zde zdržel tentokrát jen týden (10.–17. června 1603), neopomněl zhlédnout v návaznosti na prohlídku císařských koníren i Lví dvůr: „Uvnitř Hradu je konírna, jedna z nejlépe zaopatřených v Evropě, neboť je tam stále na tři sta koní původem ze všech možných zemí a z nejkrásnějších na světě. Potom je tam zvěřinec se lvy, leopardy a cibetkami a s havranem bílým jako sních.“³⁴ Poté si zajel do Královské obory, kde jej kromě zubrů tentokrát zaujala i brusírna v Císařském mlýně: „Ve vzdálenosti půl čtvrti míle [od Hradu] leží jedno z nich [míst, jež slouží jeho odpočinku a kratochvíli], zvané Obora, jež dal založit v době, kdy byl českým místokrálem arcivévoda Ferdinand. Je tam velmi rozlehlý park a budova s vodními mlýny na leštění mramoru; chovají tam zubry či divoké tury s bohatou a dlouhou srstí pod krkem.“³⁵ Bergeronovy relace tak patří k nejcennějším pramenům pro námi sledovanou problematiku.

Teprve nedávno se díky Jaroslavě Kašparové podařilo objevit relaci od velmi zajímavé osobnosti. Sekretářem perského poselstva Abbáse I., které se pohybovalo po Evropě v letech 1599–1602, byl Uruch Beg, šlechtic z Isfahánu. Ten později konvertoval ve Španělsku ke křesťanství a pod jménem Juan de Persia vydal v roce 1604 ve Valladolidu knihu s titulem *Relaciones*,³⁶ ve které líčí poměrně podrobně pražský pobyt perské delegace od 10. října 1600 do 5. února 1601.³⁷ O hradním zvěřinci se tu dočteme následující: „Jeho Veličenstvo [tj. císař] též

33 Srovnej GRÉGOIRE HOLTZ, *L'ombre de l'auteur. Pierre Bergeron et l'écriture du voyage à la fin de la Renaissance*, Genève 2011.

34 *Tři francouzští kavalíři*, (ed.) E. Fučíková, s. 82.

35 Tamtéž, s. 88.

36 Na jeho *Relaciones* upozornila JAROSLAVA KAŠPAROVÁ, *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16.–17. století*, České Budějovice 2010, s. 108. Zatím jediný známý exemplář v České republice se nachází v eggenberské knihovně, srovnej JITKA RADIMSKÁ ET AL., *Ve znamení havranů. Knižní sbírka rodiny Eggenbergů na zámku v Českém Krumlově*, České Budějovice 2011, s. 240, č. kat. 81.

37 Důkladnou rekonstrukci pražského pobytu perského poselstva provedli KATEŘINA HORNÍČKOVÁ – MICHAL ŠRONĚK, *Staging Oriental Delegations at the Habsburg Imperial Court in Prague (1600–1610)*, Culture & History Digital Journal 11/2,

přikázalo, aby nám ukázali guardarobu [tj. hradní sbírky], klenotnici a konírny, kde jsme viděli znamenité věci. A také jsme viděli klece s neobyčejnými zvířaty, obzvlášť jsme spatřili čtyři lvy a čtyři obrovské tygry, jaké bychom si nepomysleli, že kdy uvidíme.“³⁸

Uruch Begovo líčení je naprosto dokonalou ilustrací jakéhosi „prohlídkového okruhu“, jež mohli absolvovat návštěvníci císařského dvora, například členové diplomatických poselstev. Přesvědčivě dokládá, že součástí panovnické reprezentace na Pražském hradě byl vedle kunstkomory (guardajoya), obrazárny (guardarropa?) a císařových stájí také zvěřinec.

Méně exotickou postavou je slezský humanista a cestovatel Christoph Röhnholtz, častý preceptor slezských šlechtických mladíků na jejich kavalírských cestách. V Nostické knihovně po něm zůstalo několik rukopisných cestopisů a itinerářů.³⁹ V jednom z nich z roku 1607 píše podrobněji o Praze, kde „na sever od Pražského hradu, vedle hlubokého příkopu a za dřevěným mostem je pěkná zahrada a u ní jsme viděli mnoho zvláštních zvířat a ptáků, jako lvy, leopardy, cibetky, barbarské kohouty [?] a orly“.⁴⁰ Röhnholtz se o menažerii příliš nerozepsal, ale jako první nám připomíná, že vedle Lvího dvora

November 2022, [online], [cit. 16. března 2023], <https://doi.org/10.3989/chdj.2022.019>.

- 38 Český překlad Zdeněk Hojda. Španělský originál: „También mandò su Magestad mostrarnos su casa de armas, guardajoyas, guardarropa, y cavarellizas, donde vimos cosas muy notables: y tambien nos mostraron jaulas con animales extraordinarios, particularmente vimos quatro Leones, y quatro Tygres de los mayores, que jamas pensamos ver.“ Viz *Relaciones de Don Juan de Persia, dirigidas a la Magestad Catholica de Don Philippe III, Rey de las Españas, y señor nuestro, Valladolid: Juan de Bostillo, 1604, f. 151v*. Tisk se nachází v Národním památkovém ústavu, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, zámecká knihovna Český Krumlov, sign. 24 F 5141.
- 39 Knihovna Národního muzea, Nostická knihovna, sign. MS e 1–3. Popis Prahy je ve svazku MS e 2, s. 1225–1239.
- 40 Český překlad Zdeněk Hojda. Německý originál: „Kegen mitternacht am Prager schloße, neben dem tieffe[n] grabe[n] über der hölzernen brücke ist ein schöner lustgarten [...] dabei waren auch damals viel selzame thiere und vogel, alls löwen, leoparden, cibetkaczen, barbarische häner, adler, zu sehen.“ Viz MARIE TOŠNEROVÁ, *Popis Prahy z počátku 17. století v rukopise slezského cestovatele*, Studie o rukopisech 32, 1997–1998, s. 117–136, zde s. 135.

směrem k Jelenímu příkopu se nacházel takzvaný Drůbeží či Ptačí dvůr (Geflügelhof), určený pro vzácnější ptactvo, na rozdíl od užitkového „Marhofu“, který ležel v Kanovnické uličce blízko císařského špitálu. Soudě dle zmínky o orlovi, zhlédl zřejmě také voliéra vybudovanou roku 1601.⁴¹

Zato velmi podrobný popis zoologických pozoruhodností Pražského hradu máme od švýcarského rodáka a po většinu života frankfurtského patricije Melchiora Goldasta z Haiminsfeldu, pozdějšího uznávaného odborníka na říšské právo, který svým výkladem o poměru Čech k říši vyprovokoval Pavla Stránského k polemice v jeho spisu *O státě českém*.⁴² Goldast se nacházel v Praze ve dnech bezprostředně po smrti Rudolfa II. a 1. března 1612 navštívil císařský zvěřinec. Jeho zpráva je ze všech nejpodrobnější a prozrazuje autorův hlubší zoologický a zejména ornitologický zájem, kromě šelem v menažerii jej mimořádně zaujali obyvatelé voliéry a bažantnice. Podávám zde celý překlad této pasáže. Jména ptáků přitom ponechávám v původní podobě a jejich interpretaci se věnuji až následně.

„Prvního března jsem ve zvěřinci viděl mladou lvici, která se v Praze narodila a byla vychována. / Item vlka staršího, než si kdo dovede

41 S. DOBALOVÁ, *Zahrady Rudolfa II.*, s. 159–160, uvádí, že roku 1601 byla v Nové zahradě dokončena voliéra, respektive budova pro „indiánského ptáka“. Tímto ptákem ovšem není patrně míněn orel, zmíněný Rönholtzem. S přídomkem „indianisch“ uvádí Melchior Goldast některé druhy kachen (viz níže), v zápisu o kontrole zvěřince z roku 1614 (viz příloha) zmiňuje komorní komise „den indianischen raaben“. Další zmínky o orlovi jsem nenašel, v únoru roku 1624 je však jistý Niklas Ludwig uveden jako „Adlerwarter auffm Königlichem Prager Schloß“.

42 Recentní literatura ke Goldastovi se zaměřuje především na jeho právnické dílo. SROVNEJ ANNE A. BAADE, *Melchior Goldast von Haiminsfeld. Collector, commentator and editor*, New York 1992 (= *Studies in Old Germanic Languages and Literatures* 2); GUNDULA CASPARY, *Späthumanismus und Reichspatriotismus. Melchior Goldast und seine Editionen zur Reichsverfassungsgeschichte*, Göttingen 2006; JAN ZDICHYNEC, *Die Böhmisches Krone als staatsrechtliches Ganzes in ausgewählten historischen Werken des 17. Jahrhunderts. Die Auffassungen von Pavel Stránský, Melchior Goldast, Bohuslav Balbín und August Adolph Haugwitz*, in: *Die Kronländer in der Geschichte des böhmischen Staates VI. Terra – Ducatus – Marchionatus – Regio. Die Bildung und Entwicklung der Regionen im Rahmen der Krone des Königreichs Böhmen*, (Hrsg.) LENKA BOBKOVÁ – JANA FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, Praha 2013, s. 375–395.

představit. / Item tygra, šedavého s černými skvrnami. / Item leoparda, plavého s černými skvrnami. Ve Frankfurtu jsem ale viděl leoparda s bílými skvrnami. / Item dvě cibetky. / Item dva hodně velké červené papoušky.⁴³ / Ve voliře [jsem viděl] dva ‚Visack‘ neboli ‚Schiergäns‘ s jeden loket dlouhými zobáky. Barvu mají bílou. Každý umí spolknout tříliberního kapra zaživa a celého. Jejich výživa stojí tři toлары týdně. / Dále indiánské ‚Bisamendten‘, nadevše pěkné a líbezně vonící. Jinak jsou tu k vidění všelijaké pěkné indiánské a turecké kachny. / Item dva ‚Medesinvögel‘, které císař koupil krátce před svou smrtí za 1 300 tolarů. Mají černou barvu, dlouhé černé nohy jako čáp, na hlavě pěkný tlustý bílý chochol, na krku docela přirozená dlouhá pera jako jsou volavčí. Jejich hlava má tvar jako u páva, až na zobák, který je trochu delší a uhlově černý. / V ptačí zahradě byly teď k vidění jen labuť. V bažantnici jsou jen dva bažanti obyčejné přirozené barvy, kteří byli chyceni ve švýcarských horách. Ostatní jsou bílí, červení, hnědí na způsob koroptví, černí a jiných barev. Je tu také smějící se pták, je docela veselý ho pozorovat, neboť jeho hlas přirozeně napodobuje nahlas se smějícího člověka. A když chce zakřičet, položí si hlavu dozadu na záda a vyrazí celým tělem ten smích z hrdla tak silně, že se [přitom] až točí dokola. Má ve zvyku se smát nejen když je hladový, nýbrž i když se na něj zavolá. Neboť zná hlas své hlídačky a běhá za ní jako pejsek.“⁴⁴

43 Podle Miroslava Bobka velmi pravděpodobně Ara zelenokřídlý (Ara chloropterus nebo Ara arakanga).

44 Český překlad Zdeněk Hojda. Německý originál: „Den 1. Martii im Thierhaus gesehen ein Löwen Mändlein[!], so zu Prag soll gehoren und erzogen sein. / Item einen Wolff über aller Menschengedanken alt. / Item ein Tigerthier, so grawlicht mit schwartzen Maculis. / Item einen Leopard, so falb, mit schwartzen maculis. Sonsten habe ich zu Frankfurt Leoparden gesehen mit weißen Maculis. / Item zwo Bisamkatzen. / Item zween sehr große rothe Papagey. / Im Fogelhaus zween Visack oder Schiergäns mit Schnebeln eine Elenbogen lang. Seindt an der Farb weiß. Es kann einer einen treypfundigen Karpfen also lebendig und gantz verschlucken. Die kosten wochentlich 3 Thaler zu underhalten. / Item indianische Bisamendten, so uberauß schön und lieblich am Geruch. Es seindt auch sonst allerlei indianische und türckische schöne Endten allda zu sehen. / Item zwei Medesinvögel so der Keyser kurtz vor seinem Ende umb 1 300 Thaler gekaufft. Seynd schwartz von Farbe, haben lange schwartze Füße wie der Storck, auf dem Kopf einen dicken, weißen

Nevěda, jak si s těmi mnoha ptačími exoty poradit, obrátil jsem se s prosbou o pomoc na ředitele pražské zoologické zahrady RNDr. Miroslava Bobka. Odpověď přišla velmi rychle: „Pták, který vypadá jako husa (Schiergäns), má dlouhý zobák a spolkne tříliberního kapra, může být jedině pelikán.“⁴⁵ Podobně bryskně si pan ředitel poradil i s dalšími druhy z Goldastova líčení. Indiánské „Bisamendten“ by měly být kachny pižmové, a pokud označení „indianische“ skutečně indikuje americký původ, mělo by se snad jednat o jihoamerickou pižmovku velkou (Cairina moschata). „Medesinvogel“ byl určen jako některý druh jeřába, nejspíše jeřáb paví (Balearica pavonina). V bažantnici se kromě různých druhů bažantů vyskytoval pravděpodobně také bělokur horský (Lagopus muta). Největší záhadou ale zůstával „smějící se pták“. Vyřešil ji ornitolog Antonín Vaidl. Se vši pravděpodobností bude míněným ptákem jihoamerická seriema rudozobá (Cariama cristata), případně černožobá. Zoologická zahrada v Praze vlastní jednu samičku a pan ředitel Bobek mi ji dokonce šel obětavě na Štědrý

schönen Federbusch, an den Hals gantze natürliche lange Federn wie die Reygersfedern. Ihr Kopf ist formirt wie ein Pfawenkopf ohne den Schnabel, welcher etwas länger ist, und gantz brandschwartz. / Im Fogelgarten seyndt diesmal nichts als Schwene, zu sehen gewest. Im Fasanengarten seyndt nur zwey Fasanen von der gemeinen natürlichen Farb wie sie in dem schweitzerischen Gebirge gefangen werden. Die anderen seyndt alle weiß, roth, braun, rebhünerarthig, schwartz und anderer Farben. Es ist auch ein lachender Fogel, so gar lustig und wol zusehen, dann seine Stimm imitirt natürlich einen laut lachenden Menschen. Und wann er schreyen will, so leget er den Kopf hinder sich auff den Rücken, und treibht also mit dem gantzen Leib das Gelechter auß dem Hahlß so starck, daß er auch wol sich umbwirfft. Er pflegt zu lachen, nicht allein wann ihn hungert, sondern wann man ihme rufft. Dann er seiner Werterschin[!] Stimm kennt, und laufft ihr nach, wie ein Hündlein.“ Viz H. SCHECKER, *Das Prager Tagebuch des Melchior Goldast*, s. 263–264. Stručnější shrnutí Goldastova popisu podává S. DOBALOVÁ, *Zahrady Rudolfa II.*, s. 163.

- 45 V písemnostech české komory se v letech 1625–1640 několikrát vyskytuje pták jménem „Löffelganß“, jednou uváděný také českým výrazem „neseyt“. Také o něm čteme, že jej krmili kapry. I v tomto případě se velmi pravděpodobně jedná o pelikána či pelikány. K českému označení srovnej *Nesýtek*, Naše řeč 11/10, 1927, s. 234–235, [online], [cit. 3. února 2023], <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=2231>>.

den roku 2022 vyfotografovat! Jsem mu za veškerou pomoc a zejména za ochotu a nadšení, se kterým k věci přistoupil, mimořádně vděčný.⁴⁶

Goldastův popis je díky své zevrubnosti výjimečně důležitý v několika ohledech. Zprvė nás informuje, že ve lvinci žila i zvířata z vlastního odchovu. Zadruhé, a to je nejcennějši, informuje o tom, že „ptačí zahrada“ při bažantnici v Nové zahradě, tj. v západní části areálu za Jelením příkopem, byla v té době již přístupná návštěvníkům a stala se novou, reprezentacně upravenou součástí severního předpolí Hradu.⁴⁷ Goldast zde rozlišuje celkem tři objekty: „Fogelhaus“, pravděpodobně voliėru dokončenou roku 1601, v níž se nacházelo převážně vodní ptactvo, dále „Fogelgarten“ s labutím rybníčkem a konečně „Fasanengarten“, tedy bažantnici, v níž byla kromě bažantů ze Švýcarska⁴⁸ chována také seriema, tedy onen „smějící se pták“.

Nahlédnutí do rudolfinského zvěřince, přílehlých zahrad a nedalekých obor očima cizinců mohou uzavřít citací ze skladby domácího autora Bartoloměje Martinida, jehož verše ilustrují, že tato místa byla též cílem vycházek Pražanů: „Nedaleko odtud směrem na sever, vně Pražského hradu neboli mimo místa, kde se rozkládá královský palác, se nalézá mnoho pramenů a potoků a jsou zde zahrady překypující květinami všeho druhu [...]. Nedaleko Prahy, na pozemcích kolem řeky Vltavy, která tudy protéká a omývá ta místa, se nachází půvabná obora, v níž je držena divoká zvěř. [...] v období, kdy se příroda slavně probouzí k životu [...] se k ní konají velice oblíbené a časté procházky z města.“⁴⁹

46 Srovnej také MIROSLAV BOBEK, *Záhada z deníku Melchiora Goldasta*, in: *ZOO Praha. Aktuálně ze Zoo Praha. Pohledem ředitele*, 15. 1. 1922, [online], [cit. 20. ledna 2022], <<https://www.zoopraha.cz/aktualne/pohledem-reditele/13259-zahada-z-deniku-melchiora-goldasta>>.

47 S. DOBALOVÁ, *Zahrady Rudolfa II.*, s. 157–163.

48 K bažantím chovům v habsburských bažantnicích srovnej VÁCLAV BŮŽEK, *Hrabavé ptactvo v reprezentaci Ferdinanda Tyrolského*, in: *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, (edd.) BRONISLAV CHOCHOLÁČ ET AL., Brno 2020, s. 733–747.

49 BARTOLOMĚJ MARTINIDES, *Descriptio amplissimae atque ornatissimae Regiae Urbis Pragensis, metropolis totius Boemiae*, in: *Dva humanistické popisy Prahy. Jan Hubečius a Bartoloměj Martinides*, (ed.) VOJTĚCH PELC, Praha 2019, s. 178–181.

Zvířata a lidé kolem nich

Jaká byla druhová skladba zvířat v menažerii Pražského hradu? Kromě shora citovaných relací se mohou opřít především o písemnosti (ovšem jen torzálně dochované) z archivu české (případně dvorské) komory, obsahující příkazy komorních úředníků směrem k nižšímu personálu, popřípadně o žádosti adresované komoře. Zájmem císaře a dvora bylo nepochybně udržovat pokud možno stabilní počty velkých šelem, tedy lvů a tygrů, jež nejlépe naplňovaly reprezentační účel Lvího dvora. Kromě nich patřily ke „stálým obyvatelům“ lvince také cibetky, zatímco první informace o ne tak exotických „nedvědech“ se objevuje k roku 1583⁵⁰ a zmínka o vlkovi (ovšem velmi starém, takže snad pobýval v pražském zvěřinci již déle) teprve u Goldasta roku 1612. K otázce druhové skladby bohužel chybí srovnávací studie s dalšími menažerieri, k nimž, zdá se, chybí dostatek pramenů.⁵¹

Nevyřešenou otázkou zůstává umístění leopardů/levhartů, respektive gepardů. V dvorských seznamech je funkce „hlídače leopardů“ uváděna samostatně.⁵² Ve své záslužné práci zachytila Jaroslava Hausenblasová postupně ve čtyřech po sobě jdoucích seznamech touž osobu na pozici „leopardenwarter“.⁵³ V letech 1576–1589 se jedná

50 „Hlídač lvů“ Christoph Gellinger píše 12. února 1585, že chová „von dem 14 November A[nn]o 1583 iar an biß auf dato ainen Perrn in verwarnungen“, viz NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114. f. 26. Od komorních úředníků se ale v únoru roku 1587 dozvídáme, že jej tento medvěd usmrtil, viz tamtéž, sign. J 19/17, kart. 974, f. 60. Další zprávy o „dvou mladých nedvědech“ ve Lvím dvoře se objevují v roce 1602. Komorní úředníci nařizují Novoměstským, „aby řezníci vaši jednoho z nich na šlachtatu vzali a tam ho do dalšího J. M. C. poručení chovali“, viz tamtéž, f. 51. Také ve zprávě komorní komise z roku 1614 (viz Příloha) čteme o dvou medvědech ve Lvím dvoře.

51 S. DOBALOVÁ, *Zahrady Rudolfa II.*, sice komparuje se zvěřinci v Kaiserebersdorfu a v Neugebäude (Simmering) nedaleko Vídně, ale porovnává je s pražským lvincem spíše po stavební stránce.

52 „Tabulková funkce“ hlídač lvů (löwenwarter) není naproti tomu v dvorských seznamech uvedena vůbec, ačkoliv komorní prameny „hlídače lvů“ paralelně s „hlídačem leopardů“ (jedná se o různé osoby) běžně jmenují.

53 JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Praha 2002, s. 463–464. Jméno je uváděno v různých variantách jako Corneli dil Pardi, di Pardi, Delpardi, Dilpardti. Podle prvního

o Cornelia del Pardi. Také v archivu dvorské komory o něm najdeme zmínku k roku 1582, tentokrát jako o Corneliu de Pertta.⁵⁴ Stojím si za argumenty z komentáře k Morysonovu cestopisu⁵⁵ a přiřláním se k představě oddělených klecí s loveckými gepardy, jež měl na starosti zvláštní hlídač a které se nacházely v oboře Hvězda. Vzhledem k Esprincharдовu, Bergeronovu, Rönholtzovu i Goldastovu jednoznačnému svědectví o tom, že „leopardy“ spatřili ve Lvím dvoře, musíme se zamyslet nad tím, jaká zvířata viděli. Byli tam v některých letech chováni i lovečtí gepardi? Nebo se jednalo o jiný druh, nejspíše levharta skvrnitého, možná podobně jako v případě daru několika levhartů ruského cara Fjodora roku 1595?⁵⁶ Pravděpodobnější se jeví jiné řešení. Ve dvorských seznamech pro léta 1601 a 1605 se objevují na místě „hlídače leopardů“ nová jména: nejprve Thomas Margarius a po něm Lorenzina Pylmannin, vdova po Thomasovi Margarini.⁵⁷ Pozoruhodné je, že tyto osoby jsou nyní – na rozdíl od předchozího období – paralelně uváděny ve funkci „löwenwarter/in“.⁵⁸ Zdá se tedy, že leopardi či gepardi se někdy okolo poloviny devadesátých let

záznamu z roku 1576 byl del Pardi na výplatní listině dvora od roku 1574. Znění tohoto jména vzbuzuje určité podezření, zda se nejednalo o přezdívkou či přízvisko ve smyslu „od leopardů“. Doložit to pochopitelně nemůžeme. V roce 1580 se uvádí jako jeho pomocník Thomas Tilpardi, což mohl být syn nebo bratr.

54 APH, DK, inv. č. 571, 15. 5. 1582.

55 Srovnej pozn. 25–27.

56 V tomto případě je pravděpodobnější, že se jednalo o levharta perského (*Panthera pardus saxicolor*). Srovnej též pozn. 5.

57 J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 464. Zdá se, že se funkce dědila často v rámci jedné rodiny. Záhadou je Thomas Tilpardi, syn nebo bratr Cornelia del Pardi (viz pozn. 53). Budeme-li jméno del Pardi považovat za přízvisko, nelze vzhledem ke stejnému křestnímu jménu vyloučit, že Thomas Margarius či Margarini, který se v pramenech objeví poprvé roku 1597 (viz pozn. 69) a který zemřel před rokem 1605 (v dvorských seznamech je uvedena jeho vdova), může být táž osoba jako Thomas Tilpardi. Další „hlídačkou leopardů“ byla Lorenzina, uváděná roku 1605 jako vdova po Margarini. Jméno Pylmannin uvedené v seznamech hofstaatu může být zkomolené. Podle zprávy z roku 1625 pak víme, že její (další?) provdané jméno bylo v té době Hildtbrandtin (viz pozn. 70).

58 Viz níže o personálním stavu zvěřince.

přestěhovali z obory do Lvího dvora. Vyloučit ovšem nemůžeme ani možnost, že chov těchto zvířat byl rozdělen.

Je nepochybné, že osazenstvo zvěřince se během let výrazně proměňovalo. Jak nás informuje Jacques Esprinchar, v posledním roce před jeho návštěvou většina zvířat pomřela,⁵⁹ takže bylo nutné je nahradit. Další nová zvířata přicházela do lvice formou darů, snad i nákupů. Životnost zvířat ve stísněných poměrech Lvího dvora nebyla asi příliš dlouhá. V tomto kontextu je poměrně kuriózní, že Švédové, plenící hradní sbírky roku 1648, si odvezli také starého lva z menažerie s přesvědčením, že se jedná o legendární zvíře Rudolfa II.⁶⁰ Navzdory stísněným životním podmínkám jsou zprávy i o porodech v zajetí,⁶¹ zmínky o lvíčatech nebo mladých lvech jsou například i z let 1587, 1599 a znovu 1603.⁶²

Je velmi obtížné rekonstruovat stav zvířat ke konkrétnímu roku.⁶³ Osazenstvo v kotcích lvice i v „ptačí zahradě“, respektive v bažantnici a oborách podléhalo bezpochyby častým změnám a úřední prameny, jež by poskytly spolehlivý soupis, chybí. Výjimkou je protokol z komisionální prohlídky či inspekce Lvího dvora, kterou provedli 25. října 1614 pánové Zacharias Rotenperger a Elias Schrempff, úředníci kanceláře české komory. Ve své zprávě zmiňují lva, dva tygry, dva medvědy a dvě cibetky, celkem sedm zvířat, což odpovídá kapacitě Lvího dvora, tak jak ji rekonstruovali František Kašička s Miladou

59 Srovnej pozn. 30.

60 Naposled k tomu LARS OLOF LARSSON, *Der Löwe aus Prag. Löwen und Löwensymbolik in den Porträts von Rudolf II. und Karl XI. von Schweden*, Studia Rudolphina. Bulletin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II. 17/18, 2018, s. 159–168.

61 „Nedaleko hradu jsme viděli velikého lva a lvice chystající se vrhnout mladé“, píše Pierre Bergeron. Viz *Tři francouzští kavalíři*, (ed.) E. FUČÍKOVÁ, s. 69. Tato zpráva se výborně shoduje s přípisem komorních úředníků z 26. září 1603, kde se hovoří o staré lvice, která právě vrhla dvě lvíčata, viz NA, SM, sign. J 17/19, kart. 974, f. 53. Srovnej také Goldastovu zmínku o lvice, která se v Praze narodila a vyrostla.

62 NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114, f. 30–31; tamtéž, sign. J 19/17, kart. 974, f. 52, 53 (lvíčata).

63 Z cestovatelských zpráv lze snad považovat za důvěryhodně úplnou jen tu Goldastovu.

Vilímkovou.⁶⁴ Komise rovněž zhodnotila, a to v podstatě uznale, práci hlídačky lvů a jejích pomocníků.⁶⁵

Tím se dostávám k další problematice, a to je personální obsazení a každodennost císařského lvince, ptačího dvora a také bažantnice a voliéry založených v nové zahradě. Komorní prameny nabízejí celou řadu „funkcí“, kdy se ale jedna pozice může skrývat pod několika označeními. První hlídač lvů se objevuje v komorních pramenech poprvé roku 1567, byl jím Adam Mansperger.⁶⁶ Nejpozději od roku 1583 zastával tuto funkci Christoph Gellinger⁶⁷ a po jeho tragickém konci v roce 1587 jeho vdova Regina.⁶⁸ Ta se znovu provdala za nového „hlídače leopardů i lvů“ (v různých pramenech vystupuje s oběma funkcemi) Thomase Mellcherina, zvaného též Margarin či Margarius.⁶⁹ V době, kdy roku 1614 lvinec navštívila komorní komise, spravovala Lví dvůr nejmenovaná „löwenwartherin“, zřejmě Lorenzina, jmenovaná v seznamu dvora z roku 1605 jako Pylmanin, později znovu provdaná jako Hildprandtin.⁷⁰

64 Viz pozn. 1.

65 NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114, f. 36–37.

66 Tamtéž, f. 10–11.

67 Srovnej jeho list citovaný v pozn. 50.

68 V suplice z 16. ledna 1597 se podepisuje tehdejší „löwenwarther“ jako Thomas di Mellcherin, viz NA, SM, sign. J 19/17, kart. 974, f. 61. Ten se zmiňuje o své tehdy již zesnulé manželce, jejíhož bývalého muže zabil medvěd. Z přípisu úředníků komory (koncept), jímž reagují na žádost vdovy po bývalém hlídači lvů z 20. února 1587, víme, že jde o „des vom Beern umgebracht Löwenwarters wittib“, viz tamtéž, f. 60; též pozn. 50. Tak můžeme tuto vdovu s jistotou ztotožnit s onou zesnulou manželkou Thomase Mellcherina, která psala komoře 20. února 1587 kvůli dodávkám masa pro výživu mladých lvů a podepsala se jako „Regina, weilandt Christoffen Gellingers seeligen R. K. M. lebenswarters nachgelaßene wittib“, viz NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114, f. 29. Regina se tedy někdy po roce 1587 vdala za nového „löwenwartera“ Mellcherina, když předtím po bližší neurčený čas zastávala pozici „hlídačky lvů“ sama.

69 Mellcherin je pravděpodobně totožný s Thomasem Margariem/Margarinem, který je veden v soupisu dvorských osob jako „leopardenwarther“ (viz pozn. 57), v konceptu úředníků komory z 25. září se o něm mluví rovněž jako o Thomasi Margarinovi, viz NA, SM, sign. J 19/17, kart. 974, f. 55. Po smrti své první choti Reginy (roku 1597 již jako zesnulá, viz předchozí pozn.) se zřejmě znovu oženil s Lorenzinou, která se uvádí roku 1605 jako vdova po něm.

70 Lorenzina Hildtprandtin se v komorních spisech objevuje výslovně jako „hlídačka lvů“ sice až v roce 1625, domnívám se však, že je totožná s Lorenzinou

O sousední Kuřecí dvůr a také o bažantnici pečoval „Gefliegel- und Fasanwarter“.⁷¹ V dochovaných komorních pramenech se ale tato funkce objevuje samostatně až po roce 1620. Zdá se tak, že za vlády Rudolfa II. a následně i Matyáše byla péče o zvířata ve lvinci a o ptáky v Drúbežím (ptačím) dvoře a v Nové zahradě svěřena téže osobě.⁷²

Veškeré žádosti a relace osob pečujících o zvěř a ptactvo v severních zahradách Hradu putovaly k úředníkům české komory, ti zase podléhali dvorské komoře a samotnému císaři. Konkrétní příkazy týkající se platů a výživy pro zvířata přicházely k rentmistrovi české komory (Rentmeister); v dvorské hierarchii patřil personál Lvího dvora a zřejmě i Drúbežského dvora ke štábu nejvyššího komorníka.

V dochované korespondenci se řeší celá mozaika problémů, ale nade vším dominuje zajišťování krmení pro zvířata, tedy hladké poskytování dostatečného deputátu pro každé zvíře. Maso pro lvy například dodávali ke své malé radosti židovští řezníci.⁷³ Tato povinnost je doložena nejpozději od roku 1593, starší židovské obce si na toto břemeno stěžují ještě roku 1643.⁷⁴ Pro kojení malých lvíčat se v roce 1599 sháněla „koza březí“, pro mladé bažanty zase v roce 1628 mravenčí vajíčka.

Pylmannin, vdovou po Thomasovi Margarinim ze seznamu dvorských osob (zde jako leopardenwarterin, viz pozn. 57), a také s nejmenovanou „löwenwarterin“ ve vizitační zprávě zvěřince z roku 1614 (viz Příloha). Její manžel Johann Reinhardt Hildtprand von Ottenhausen je v seznamu dvorských osob z roku 1610 uveden jako „Hofdiener auf zwei Pferden“ a roku 1612 jako sokolník, viz J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 267, 366. V komorních písemnostech se objevuje 7. února 1628 jako „lewenwarter“, viz NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114.

71 Ve dvacátých letech 17. století uváděn dokonce jako „Gefliegel- und Schwanenwarter“, někdy samostatně jen jako bažantník. V letech 1625–1629 se tato funkce načas dokonce rozdělila, když je jako „Gefliegelwarter“ jmenován Niklas Kherl (též Kornel nebo Karl) a jako „Fasanwarter“ v letech 1628–1639 Hanß Orthenstein.

72 Pro tuto domněnku by svědčil i Goldastův údaj o seriemě (smějícím se ptáku) z bažantnice, která běhá za svou hlídačkou. Je pravděpodobné, že šlo o hlídačku lvů Lorenzinu.

73 Srovnej příkaz české komory z roku 1593, viz NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114, f. 35.

74 Tamtéž, sign. J 19/17, kart. 974, f. 52.

Každá z obou obor měla svého oborníka (Thiergartner). Ve staré oboře je od roku 1572 uváděn Georg Schott,⁷⁵ v nové oboře (Hvězdě) byl od roku 1568 oborníkem Ambrosius Ferre (též Ferer).⁷⁶ Oborníci podléhali nejvyššímu lovcímu (Oberjägermeister) a patřili do štábu nejvyššího štolby; finanční agendu vyřizovala opět česká komora. Císař Ferdinand II. jmenoval později komorního služebníka Hanse Jakoba Küniga,⁷⁷ který je uváděn v dvorských službách jako inspektor obor, zahrad a císařského mlýna.⁷⁸ Pod jeho kompetenci poté spadaly všechny osoby pečující o zvířata.

Závěr

Je dostatečně průkazné, že Lví dvůr a další „zoologické expozice“ v severním předpolí Pražského hradu byly pevnou součástí reprezentativní strategie císařského sídla. Právem však můžeme předpokládat i osobní zájem Rudolfa II. o jeho „živé sbírky“. To lze nepřímou doložit například zakázkami na reprezentativní rukopisy zoologického obsahu.⁷⁹ Jaké místo zaujímal zvěřinec mezi ostatními pozoruhodnostmi dvora, nejlépe dokládá výše zmíněný sekretář perského poselstva z roku 1600 Uruch Beg (Juan de Persia). Návštěvu u zvířat zařadil na konec „prohlídkové trasy“, při které členové poselstva spatřili obra-

75 O čtyři roky později vydává císař Maxmilián II. podrobnější pokyny k jeho činnosti. Viz APH, DK, sign. 495, 30. 6. 1576.

76 APH, DK, sign. 277, 25. 5. 1568.

77 König (Khünig) se objevuje v seznamech dvora od roku 1601, zprvu v různých funkcích ve štábu nejvyššího komorníka, roku 1610 zároveň jako „Hofdiener auf drei Pferden“. Viz J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 258, 402–403.

78 NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114, 25. 6. 1625.

79 *Le Bestiaire de Rodolphe II: Cod. min. 129 et 130 de la Bibliothèque Nationale d'Autriche*, (éd.) HERBERT HAUPT ET AL., Paris 1990. K tomu srovnej také LEE HENDRIX, *Natural History Illustration at the Court of Rudolf II.*, in: *Rudolf II and Prague. The Court and the City*, (ed.) ELIŠKA FUČÍKOVÁ, Praha – London – Milan 1997, s. 157–171. Srovnej také JAN ROBOVSKÝ – KEES ROOKMAKER – COLIN P. GROVES, *Several Zoological Comments to Depictions of Jaguar and Rhinoceros in the Art of Roelandt Savery*, in: *Bestia. Zvíře v historickém kontextu*, (ed.) JIŘÍ CUKR, Třeboň 2020 (= Archivum Trebonense 15), s. 78–86.

zářnu, kunstkomoru, zbrojnici a císařské stáje. Na jiný zajímavý aspekt upozornila Sylva Dobalová s odkazem na práci švédské historičky Gunilly Dahlberg.⁸⁰ Lví dvůr byl prý svým způsobem prvním kamenným divadlem v Praze.

Komplex „dvorů“ s různorodou faunou, který se rozkládal po obou stranách ulice vedoucí od Prašného mostu, stejně jako obory v Bubenci a ve Hvězdě, byly ovšem sociálně poměrně dostupnou atrakcí, srovnáváme-li je například s císařskou obrazárnou nebo kunstkomorou. Jejich návštěva rozhodně nezůstávala vyhrazena jen „oficiálním“ delegacím císařova sídla, jakými byli cizí diplomaté a členové jejich doprovodu. Ti sice mohli dosáhnout (asi spíše výjimečně) císařova povolení zalovit si v jeho oboře (Bergeron), pozorování zvířat a ptáků bylo však mnohem dostupnější zábavou. O tom plně svědčí i sociální složení autorů výše citovaných cestovatelských zpráv. Jsou to převážně Evropou cestující mladí muži, nižší šlechtici nebo příslušníci měšťanské elity, kteří patřili k širšímu okruhu návštěvníků města a císařského dvora. A jak dokládají výše citované Martinidovy verše, například stará obora byla dostupná i pražským měšťanům.

Lze tedy shrnout, že pražská menažerie a ostatní chovy plnily současně roli reprezentační, zábavnou i užitkovou. V letech před rokem 1618 dosáhly pravděpodobně svého vrcholu co do druhové pestrosti i co do prestiže. V dalších letech nicméně přežily stavovské povstání, třicetiletou válku a řadu desetiletí Leopoldovy vlády bez ohledu na stále vzácnější přítomnost panovníka v jeho pražské rezidenci. Lze se tak právem domnívat, že byly vnímány nejen jako součást osobní reprezentace císaře, nýbrž jako náležité příslušenství královského sídla.⁸¹

80 S. DOBALOVÁ, *Theatrum morum*, in: *Pictura verba cupit*, (edd.) B. BUKOVINSKÁ – L. SLAVÍČEK, s. 217. Autorka odkazuje na GUNILLA DAHLBERG, *Komediantteatern i 1600-talet*, Stockholm 1992, která uvádí, že lvinec, vybudovaný při stockholmském zámku Tre Kronor pro lva přivezeného z Prahy, sloužil jako první kamenné divadlo ve Švédsku.

81 V této studii již nemohlo být přihlédnuto k rozsáhlé stati VÁCLAVA BŮŽKA, *Zvíře v reprezentaci Habsburků počátkem novověku*, Český časopis historický 121/4, 2023, s. 1047–1085, která vyšla v době, kdy byl tento článek v tisku. Bůžek zde přináší řadu zajímavých podnětů, rudolfinskou dobou se ovšem primárně nezabývá.

Příloha

Zpráva úředníků kanceláře české komory Zachariáše Rostenbergera a Eliáše Schrempffa o vizitaci Lvího dvora na Pražském hradě, pravděpodobně určená české dvorské kanceláři.⁸²

[obálka] Irer Maytt. etc. Registrators unnd Raittdieners bey dero beh[mischen] Cammer Canczley vnd Buchhalterezy Zacharias Rostenbergers vnnd Helias Schrempffen gehorsambe Relation, die besichtigung der wilden Thier im Löwenhauß vnd wie denselben gewartt [!] wirdt, betr[effend].

Genedige Herren etc. Auf Eur[es] G[nädig] ergangenes decret, haben wir vnns gestriges tages in Ir Mt. etc. Löwenhauß verfüget, alda die wilden thier, als den Löwen, zwey digerthier [!], den Peeren, zwoo Pisenkhaczen [!] vnnd den Indianischen Raaben, besichtiget, auch darneben die Jhenigen Personen, so denselben warten, ob Inen die notturfft zu speißung derselben von der Löwenwarterin recht gegeben werde, vernomen.

Nun können wir im augenschein nit befunden, das ainem oder andern Thier etwas mangelen solte, sindemalen dieselben zwar nit gar auffs faisteste, aber gleichwol also bey leib vnnd darneben gar frisch vnd ohne mangel sein, das khain Hunger an Inen zu spüren ist. Wie dann die personen, so Inen warten, bey Iren gewissen bekhennen, das Inen das Jhenige, so Inen gebürt, ordenlich [!] vnd zu rechter zeit gegeben werde.

Haben derowegen die Löwenwarterin vnnd Ire leuth ermahnet, das sie denselben Thieren hinfüro also warten vnnd Ire notturfft geben sollen, damit sie khainen mangel leiden dürffen, sonder das Jhenige, so auff sie verordnet vnnd bezahlt wirdt geniessen mögen, welches sie auch zu thuen versprochen haben. Solten E[uren] G[naden] wir gehor[sam] berichten vnnd thuen deroselben zu gnaden vnnd hulden vnns gehorsamblich bevelhen.

Eur Gnaden Gehorsambe
Zacharias Rostenberger
Helis Schrempff

⁸² NA, SM, sign. S 21/9, kart. 2114, f. 36r–37v.

Řídí Olga Fejtová

ZVÍŘATA VE MĚSTĚ

Stati a rozšířené příspěvky ze 40. mezinárodní vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v. v. i., Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Filozofickou fakultou Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Institutem Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie a Zoologickou zahradou hl. m. Prahy, ve dnech 5. a 6. října 2021 v budově Akademie věd České republiky v Praze

Editoři: Olga Fejtová, Martina Maříková a Jiří Pešek

Archiv hlavního města Prahy, Praha 2023

Redakční úpravy Olga Fejtová a Martina Maříková.

Redakce a jazyková úprava Jaroslav Havel.

Technická redakce Markéta Růčková.

Šéfredaktorka Olga Fejtová.

Lektorovali Daniela Dvořáková a Marie Malivánková Wasková.

Překlad abstraktů a resumé do angličtiny, jazyková korektura anglických textů David Gaul.

Překlad resumé a úvodní studie do němčiny Anna Ohlidal.

Jazyková korektura německých textů Anna Ohlidal, Nina Lohmann.

Pro Archiv hlavního města Prahy,

Archivní 6, 149 00 Praha 4,

<http://www.ahmp.cz>

vydalo v roce 2024

Nakladatelství Pavel Mervart

P. O. Box 5, 549 41 Červený Kostelec.

Sazba a předtisková příprava Pavel Mervart a Markéta Růčková.

Grafická úprava a obálka Markéta Růčková.

Vytiskla Akcent tiskárna Vimperk, s.r.o.

Vydání první. Náklad 400 výtisků.

Počet stran 628, vyobrazení 90.

ISSN 0231-7443

ISBN 978-80-88629-02-3